נתיבות עולם — נתיב התמימות

בספר משלי (ב') כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים יסחו ממנו. שלמה המלך ע"ה בא לבאר מעלת היושר ומעלת התמימות. וההפרש אשר יש בין שתי המדות האלו, כי בכל מקום נזכרו ביחד, כדכתיב (תלים כ"ה) תום ויושר יצרוני, (שם ל"ז) שמר תם וראה ישר וכן הרבה, ויעקב שנקרא איש תם והיה נקרא ישורון, ושניהם הם נאמרים על אשר אינם יוצאים מן הראוי. וההפרש אשר ביניהם כי הישר מצד שכלו וחכמתו מתבונן לעשות הישר, והתמים הוא שהולך בדרך הישר מעצמו בלי שום התבוננות רק הולך בדרכו בתמימות, ויעקב היה לו שתי מדות שהרי נקרא יעקב איש תם והיה נקרא ישורון ג"כ. כי דברים של עצמו היה נוהג בתמימות דהיינו הדבר שהוא מגיע אל עצמו, ודברים המגיעים אל אחרים ובזה אינו ראוי התמימות, ובזה שייך שהיה מתבונן בשכלו לעשות הישר. ומ"מ שתי המדות כאשר הוא אינו סר מן הישר והראוי, האחד מצד עצמו ותמימות דרכו, והשני מצד ששכלו הוא בוחר הישר. ואמר כי ישרים דהיינו מי שבוחר לעשות הישר תמיד ישכן ארץ, כלומר שיש לו הקיום, וזהו ישכנו ארץ כי הארץ יש לה הקיום ביותר מכל היסודות כדכתיב (קהלת א') והארץ לעולם עומדת, והדבר הזה נראה בארץ כי כל היסודות נעים כי יסוד האש מתנועע וכן יסוד הרוח וכן יסוד המים ואין הארץ מתנועעת רק נחה, ומפני כך יש קיום יותר לארץ מכל היסודות כי כל תנועה הוא שנוי ומפני כך יש שנוי אל כל היסודות והארץ אין לה תנועה לכך אין שנוי לה, וזה כי הכתוב אומר והארץ לעולם עומדת. ועוד יש דבר בארץ שמורה על נצחית הארץ מפני שהארץ עומדת באמצע כמו הנקודה בעגול אינו יוצא לשום קצה מצד המקום, ומי שאין לו קצה מצד המקום אין לו קצה ותכלית ג"כ אל הוייתו, ולכך הארץ שהיא עומדת באמצע ואין לה קצה מצד המקום אין לה קצה ג"כ מצד הוייתה. וזה אמרם בפרקי רבי אליעזר לעתיד הכל כלה חוץ מן הארץ דכתיב כי השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה כמו מי שפושט הבגד וחוזר ולובשה. והישר ג"כ אינו נוטה אל הקצה ומפני כך ישרים ישכנו ארץ כלומר שיהיה להם הקיום הנצחי, כי כך ראוי להם אשר הם ישרים ותמימים ג"כ אינם יוצאים אל שום קצה רק נשארים בתמותם ואינם יוצאים בתחבולה מן התמימות ג"כ, הם יותרו בה כפי מדתם שהם נשארים בתמימות ואינם יוצאים חוץ כך יהיו נשארים בארץ שהוא מקום האמצע שאינו יוצא חוץ ואף אם יבא פורעניות לעולם הם נשארים, ופרשנו זה ג"כ בתחלת מסכת אבות וג"כ במקום אחר, ושתי אלו מדות שהיו ביעקב תם וישורון גרם ליעקב שלא מת. ואמר ורשעים מארץ יכרתו וזה אמר כנגד ישרים, כי הפך היושר הוא הרשע שהישר אינו יוצא מן דרך הישר כלל, והפך התמים הוא הבוגד אשר בוגד בתחבולותיו ואלו אין ראוי להם הקיום, ולכך רשעים מארץ יכרתו ובוגדים יסחו ממנו, והבוגד שהוא הפך התמים כמו שהתמים הולך בתמימות הבוגד הולך בתחבולות, ולפיכך יסחו בכח ממנו. ובספרי (שופטים י"ח) כשאתה תם חלקך עם ה' אלקיך, וכן דוד אומר ואני בתמי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם ע"כ, הרי לך מי שהוא תם חלקו עם השם ית' והוא נצב וקיים. ויראה שלכך תי"ו של תמים תהיה עם ה' גדולה, לרמוז על המדריגה האחרונה שמגיע אליו מי שהוא תמים ויש לו הקיום הנצחי ואין שולטים בו מתנגדיו וכמו שאמר דוד (תלים כ"ו) ואני בתומי אלך פדני וחנני. ר"ל כאשר הוא הולך בתומו הקב"ה הוא פודה אותו משונאיו אשר לא ישלטו בו, ויותר ע"ז כי הש"י מקיים אותו עד שהוא נצחי לגמרי וכמו שמוכיח הכתוב השני ואני בתמי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם, הרי לך שני דברים שנמצאו בתמים, האחד שהקב"ה פודה אותו מיד שונאיו, ויש לו קיום נצחי עם זה. ואלו שני דברים נרמזים בלשון זה תמים תהיה עם ה' אלקיך, כי כאשר הוא עם ה' יוצא מיד אשר רוצים לשלוט בו, וכאשר הוא עם ה' מקבל הקיום הנצחי מן השם ית' וכדכתיב (דברים ד') ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום, הרי שהדביקות בו ית' גורם לו הקיום הנצחי. ומי שמבין בחכמה יבין שאלו שני דברים היו ביעקב כי יעקב לא מת והיה צורתו חקוקה בכסא הכבוד עם השם ית', והיה יוצא מכל המתנגדים שלא שלטו עליו עד שעולה על הכל ומגיע עד כסא הכבוד, ולפיכך היה מתאבק עם המלאך כאשר היה מתנגד לו עד שהיה האבק מגיע עד כסא הכבוד כמו שדרשו ז"ל (חולין צ"א, א'), ויתבאר בסמוך. וכל זה בשביל שהיה יעקב איש תם וסימן לזה כי תם הפך מן מת, כי מי שיש בו מדת התמימות שאינו יוצא חוץ מתמימותו ואינו מתחכם בתחבולה כלל ולפיכך בעל המדה הזאת אינו סר מן הש"י, כי כל מי שהוא מתחכם ויוצא בחכמתו חוץ לתמימות מה שהוא בעצמו דבר זה הסרה מן הש"י כאשר יוצא בתחבולות חכמתו, וזה בודאי הסרה מן הש"י. ולפיכך אצל אדם הראשון קודם שחטא והיה עם הש"י לא היה בו תחבולות חכמה יתירה, והנחש שהיה ערום היה מרוחק מן הש"י, ובערמת הנחש הסית ג"כ את האדם שנאמר ונפקחו עיני שניכם והייתם כאלקים יודעי טוב ורע, ודבר זה ידיעה יתירה חוץ מעצמו של אדם ובחכמה זאת הסיר את האדם מן הש"י, כי ידיעת טוב ורע היא ידיעה יתירה אל האדם כי הידיעה אל הרע אין צריך אל האדם והוא שהיה גורם את המיתה לאדם, וכל אלו דברים סתרי חכמה. ואילו לא היה זה לאדם היה חי לעולם כי כך ראוי אל התמים הנצחי, כמו שאמר בתומי אלך ותציבני לפניך לעולם, ולכן הקושיא שהקשה הרמב"ם ז"ל בספרו מו"נ וכי נותנים שכר על העבירה, שמפני שעבר מצות הש"י נתן לו שכר שידע בין טוב ובין רע והיה משכיל יותר ממה שהיה לאדם קודם, כי בודאי יצא שכרו בהפסדו כי החכמה הזאת הוא התחכמות שיצא מן התמימות וגרם לו המיתה, והיה הסבה אל הדבר הזה הנחש שעליו נאמר והנחש היה ערום מכל ועל ידי נחש באה המיתה לעולם, שמזה תראה כי כמו שהתמימות הוא החיים, וכל זמן שהאדם הראשון היה תמים היה חי ולא מקבל מיתה וע"י הנחש שהוא ערום קבל המיתה מזה:

כמה גדול התמימות, ולכך אמרו בנדרים בפ' ארבעה נדרים (נדרים ל"ב, א') א"ר יצחק כל המתמים עצמו הקב"ה מתמים עמו שנא' עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם, ר' אושעיא אמר כל המתמים עצמו השעה עומדת לו שנא' התהלך לפני והיה תמים וכתיב והיית לאב המון גוים, אמר ר' לוי כל המנחש לו נחש שנאמר כי לא נחש ביעקב והא באל"ף למ"ד כתיב אלא משום מדה כנגד מדה, תני אהבה בריה דר' זירא כל אדם שאינו מנחש מכניסין אותו במחיצה שאפי' מלאכי השרת אין יכולין לכנוס בה שנאמר כעת יאמר ליעקב וגו' ע"כ. ובודאי מה שאמר כל המתמים עצמו הקב"ה מתמים עמו הוא ג"כ טעם מדה כנגד מדה כמו שהוא ההפך כל המנחש לו נחש. וטעם שניהם הוא שאלו מיוחדים שיהיה הש"י נוהג עמהם מדה כנגד מדה הן לטוב הן לרע, וזה כי מצד שהוא תמים הוא עם הש"י כדכתיב תמים תהיה עם ה' אלקיך, ומאחר שהוא עם הש"י מצד שהוא תמים ג"כ הש"י הוא עמו, כפי שהוא עם הש"י כך הש"י הוא עמו, ולכך הש"י מתמים ג"כ עמו כאשר הוא תמים עם הש"י, וכך המנחש שהוא הפך המדה הזאת וכדכתיב בקרא לא ימצא בך מעביר וגו' מעונן ומנחש וגו' תמים תהיה עם ה' אלקיך, ואמרו בספרי (שופטים י"ח:ג') אם אתה עושה האמור בענין אתה תמים ואם לאו אין אתה תמים, הרי לך כי המנחש הוא הפך התמים והוא יוצא מן התמימות לגמרי, ומפני שהוא יוצא מן התמימות ולפיכך אם מנחש לו נחש ג"כ, ועוד יתבאר:

וכבר בארנו כי המתמים עצמו הוא עם הש"י כדכתיב תמים תהיה עם ה' אלקיך וגו', וכל זה מפני שאין לתמים רק מה שנתן הש"י אליו ואינו מתחכם מדעתו, ואדם כמו זה אינו ברשות עצמו רק הוא עם הש"י וכדכתיב תמים תהיה עם ה' אלקיך, שכאשר תהיה תמים אין אתה מתחכם בתחבולות שלך שהם מעצמך, כי כאשר הוא משכיל השכל הוא מן השם ית', אבל הערמה והתחבולה הוא לאדם מצד עצמו, ובשביל כך אינו עם הש"י. ובפ' ערבי פסחים (פסחים קי"ג, ב') מנין שאין שואלים בכלדיים שנא' תמים תהיה עם ה' אלקיך וגו' כי השואל בכלדיים היינו ידיעות העתידות ע"י אצטגנינות, אין נחשב זה תמים כאשר רוצה לדעת העתידות ע"י אצטגנינות, ואילו השואל את הנביא על העתידות בודאי ראוי, וזה מפני כי הנביא מתנבא מן הש"י, אבל השואל בכלדיים אין דבר זה מן הש"י וכאלו הוא רוצה שיהיה תחת המזל כאשר ידרוש מן המזל ודבר זה מוכח שאינו תמים עם הש"י. ומפני כך אמרו כי סופו של תמים שיהיה עומד לו השעה להיות מתרומם מעלה מעלה מצד תמימותו שזהו מתעלה להיות עם הש"י וכדכתיב תמים תהיה עם ה' אלקיך, ולא כן מדת האהבה אף שמדת האהבה מצד השכל בלבד, אבל האדם שהוא תמים הוא מצד עצמו, כי התמים אינו פועל בשכלו וכאלו האדם מצד עצמו אל הש"י וכמו שאמר תמים תהיה עם ה' אלקיך, ולפיכך התמימו' ראוי למעלה זאת שתהיה עומדת לו השעה ולהיות מתרומם מעלה מעלה, והדברים האלו עמוקים מאוד ואין להאריך בזה. ואמר כל שאין מנחש מכניסים אותו במחיצתו שאין המלאכים יכולים לכנוס שם ודבר זה מה שהתבאר למעלה. ומה שאמר הכתוב כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, כי יעקב חלקו התמימות כמו שאמר הכתוב ויעקב איש תם, וכבר התבאר כי מפני מדה זאת זכה יעקב כי צורתו חקוקה בכסא הכבוד, כמו שאמרו (חולין צ"א) צורת תם חקוקה בכסא הכבוד, כיון שאמר צורת תם חקוקה בכסא הכבוד מוכח כי מצד התמימות זכה לזה. ובמחיצה זאת אין המלאכים יכולים לכנוס, כי המלאכים סובבים את הכסא ואין חשוב מדריגה שהם תחת הכסא, אבל מעלתו של יעקב מגיע עד עצם הכסא. ומפני זה היה יעקב יכול למלאך שהיה מתאבק עמו כדכתיב כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל, וזה אמרם בפ' גיד הנשה (חולין צ"א, א') בהאבקו עמו אמר ריב"ל מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד נאמר כאן בהאבקו עמו ונאמר להלן וענן אבק רגליו, ופי' דבר זה כי הכח שמחייב מן אחד נקרא אבק, כי האבק מתחייב ובא מכח האדם כאשר הוא מתאבק, ואמר כי כח אשר היה מתחייב מן יעקב ומן המלאך היה מגיע עד כסא הכבוד לפי ששניהם מגיע כחם עד כסא הכבוד, כי המלאכים סובבים כסא כבודו ית' ויעקב צורתו חקוקה בכסא הכבוד והיה כח שניהם מגיע עד כסא הכבוד, אמנם יעקב היה יכול למלאך מפני שהוא לפנים שצורת יעקב חקוקה בכסא ואילו המלאך אינו כך. וזה שאמר כאן כל שאינו מנחש והוא תמים, הוא אל הש"י כדכתיב תמים תהיה עם ה' אלקיך, והוא בפנים לגמרי והמלאך מבחוץ עד שהמלאכים אומרים מה פעל אל כי הוא בפנים והמלאכים בחוץ, שהרי צורת יעקב שהיה תם חקוקה בכסא הכבוד ואין דבר יותר מבפנים מן זה, וכל זה מפני כי לא נחש ביעקב וקסם בישראל רק הם תמימים, ומצד שהם תמימים יש להם מדריגה זאת. ודבר זה תבין מאוד מאוד:

התמימות בעל המדה הזאת נאמר עליו (משלי י"א) תומת ישרים תנחם, פירוש שהוא נקרא שהוא הולך בתמים, ומפני שנקרא שהוא הולך בתמים ולכך התמימות עצמו מנהיג אותו אל הטוב ואל התכלית, והפך זה מי שכל הליכתו שלא בתמימות רק בתחבולות והוא דבר זר כמו שהוא כל תחבולה הוא מוליך אותו אל הרע:

ובפרק ר"ע (שבת פ"ח, א') אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע, ההוא מינא דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא ויתבא אצבעתא דידיה תותי כרעיה וקא מייץ בהו וקא מבעין אצבעתא דמא אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומא לאודני אכתי בפחזותייכו קיימיתו ברישא איבעי לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו, אמר ליה אנן סגינין בשלמותא כתיב בן תומת ישרים תנחם הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו וסלף בוגדים ישדם וגו' ע"כ. והרי לך כי השיב רבא לאותו מין כי ישראל הליכתם בתמימות מבלי מחשבה חיצונית ואין סומכין על זה, כי הליכת התמים התמימות מנהיג אותו אל הטוב מצד שהליכתו של תם ישרה והיושר נמשך אחר הטוב בעצמו, אבל מי שהליכתו בתחבולה ודבר זה הליכה עקומה ודבר זה מוליך אותו אל הרע, שאל יחשוב אם ילך בתמימות ולא בתחבולה ובערמומית שלא יגיע בהליכתו זאת אל הטוב, דבר זה אינו רק התמימות מנהיג אותו אל תכלית הטוב, וזה שאמר (משלי י') הולך בתום ילך בטח, ודוד המלך אמר (תהלים קי"ט) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', כלומר שזהו מאושר ומקוים כי אשרי הוא מלשון אשרינהו וקיימינהו, כי מאושרים הם אותם שהם תמימי דרך שאין מגיע להם מכשול בהליכתם שהיא תמימה. ובמדרש (ילקוט תלים תתע"ו) אשרי תמימי דרך אמר דוד ואהיה תמים עמו ואשתמרה מעוני וכתיב שמר תם וכו', הולך בתום ילך בטח זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים וכן משה אמר תמים תהיה עם ה' אלקיך, למה הצור תמים פעלו ותורתו תמימה תורת ה' תמימה כתיב מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו ע"כ. בארו בזה מה שאמרנו כי מצד התמימות שבו הולך בתורה שהיא תמימה מפני כך אשריו. ולא זה בלבד כי ההולך בתמים מאושר אלא גם בניו אשריו כמו שאמר (משלי כ') מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, ודבר זה מופלג בחכמה מאוד, ותוכל להבין מיעקב כי יעקב איש תם היה לו י"ב שבטים שהם נקראים שבטי תם בכל מקום, ודוקא זכרו שבטי תם שתראה מזה כי תולדות השבטים של יעקב הוא בזכות התמימות שבו, ולפיכך היה מטתו של יעקב בלא פסול רק תמים כולו וכולם היו מתברכים מן השם ית', והכל בשביל שנקרא יעקב תם ולפיכך אשרי בניו אחריו:

בבכורות (מ"ד ב') אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך אימתי לא יהיה בך עקר ועקרה בזמן שבבהמתך, אמר ר' יהושע בן לוי לא יהיה בך עקר שלא יהא ביתך עקור מן התלמידים ועקרה שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום ואימתי בזמן שאתה משים עצמך כבהמה. פירוש אלו שני דברים שלא יהיה ביתך עקורה מן התלמידים ולא תהיה תפלתך עקורה, היינו שלא יסולק ממך המקור העליון והוא מקור התורה שנקרא מקור עליון, ומקור התפלה שהוא ית' משפיע צרכי עולם הזה, כאלו אמר שלא יסולק מאתו המדריגה השכלית ולא יסולק מאתו צרכי עולם הזה שהוא צרכי הגוף כאשר יעשה עצמו כבהמה דהיינו שיהיה תמים ושלם, וכמו שדרשו בפ' קמא דחולין (ה', ב') אדם ובהמה תושיע ה' אלו בני אדם שמשימים עצמם כבהמה. ובזכות התמימות זוכה לאלו שני דברים, כאשר תבין ותדע בחכמה כי התמימות מגיע עד מקור הברכה, והוא שכתוב תמים תהיה עם ה' אלקיך, ואמרו בספרי (שם) תמים תהיה עם ה' אלקיך כשאתה תם אתה עם ה' אלקיך כי עד הש"י מגיע התמים ואז דבק במקור הברכה שאינו פוסק. אך יש להבין עוד יותר באלו שני דברים אשר זכר כאן, האחד התלמידים, והשני התפלה, כי אלו שניהם בפרט התלמידים שהם חכמי תורה שהתורה היא ממקור העליון. והתפלה היא עצמה המקור הפנימי מגיע עד מקור הברכה העליונה, וכמו שהתבאר אצל מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, ואלו דברים עמוקים מאוד רק העמדנו אותך על הדרך הישר אשר ההולך בתמימות וביושר הוא דבק במקור אשר לא יפסק כלל: